

ÜLE AIA VAATAMISE SÜGAV SISU

Kristi Salve. Üleaedsed. Toimetanud ja saatesõna kirjutanud Madis Arukask. Eesti mõttelugu 126. Tartu: Ilmamaa, 2015. 568 lk.

Kirjastuse Ilmamaa suursarjas „Eesti mõttelugu” on ilmunud 24 rahvaluulekäsitlust Kristi Salve teadusloomest.

Kuivõrd on tegu kogenud folkloristi senise tegevuse kvintessentsiga, kasutatud meetodi kaudu sisemiselt ühendatud, loogiliselt kokkukuuluva artiklijadaga? Millest tuleb, et eri väljaannetes avaldatud eri teemadel kirjutatud uurimused on iseseisvad tükid tegelikkusest, aga kui nad koondada antoloogiaks, sün-

nib täiesti uus tervik? Kas terviku mulje tekib ükskõik missuguseid osi ümber paigutades? Kuidas me huvilistena üldse loeme artiklikogumikku, kas järjest, algusest lõpuni, või avame üksnes parasjagu vajaliku töö, mida tarvitada ja tsiteerida? Kogumiku kui uue saaduse seisukohalt on märkimisväärne adresaadi muutus võrreldes esmailmumisega: üldisemate kultuurihuvidega lugejatele suunatud ning kohakirjanduse tarvitajale mõeldud tutvustused (näiteks „Loomad ja loomakujulised” Horisondis või „Rikas nagu Riia kikas: Riia linn eesti rahvapärimeses” Riiaga seotud eestlaste pühendusteoses) paiknevad samas

„aias” kus konkreetse uurimisküsimuse süvavaatlused (kas või „Kordo – nõid ja/ või prohvet” Mäetagustes).

Kogumiku koostaja ning toimetaja Madis Arukask on väljavalitud kirjatööd seadnud viide kohtade kaudu määratletud rubriiki: „Koduõuest ja karitänavalt” sisaldab viis, „Läänemere rannalt” neli, „Peipsi piirini: lõuna ja kagu” viis, „Äänise äärest Vepsa radadele” kuus ning „Üleaedse üleaedsetele” neli käsitlust. Ruumiline liigitusalus võimaldab joonistada mentaalse kaardi, millele kantud piirkondi Kristi Salve uurimused puudutavad, ja teha koos autoriga kaasa mõtteline teekond, mille jooksul koguda spetsiifilist teaduslikku teadmist. Üleaedse kujund võimaldab jätkata Arukase ja Salve kui kahe uurija tegevuse metafoorset interpretatsiooni: Arukask toimetajana on teosele raami luues rajanud aiad, kuhu Salve kirjutisi paigutuvad.

Artiklid ei ole kronoloogilises järjekorras. Ajalisust markeerivad siiski toimetaja olulised tähelepanekud kaasaegse kultuuri pärimusmaailma taustast ning võimalusest jälgida ajastute ja stiilide vaheldumist Salve teadusloomingus. Arukask tegeleb nii või teisiti Salve kui folkloristi positsioneerimisega, püüdes lahti seletada, missugust uurimistraditsiooni ta esindab, ära tunda tema meetodi omapära, anda sedakaudu vihjeid, kuidas artikleid lugeda.

Madis Arukask kirjutab raamatu eessõnas kaosest, uuritava aine tulvast, arhiivipõhise folkloristika seisukohalt ülirikkalikust (ja muidugi väärtuslikust) kraamist, mis „ainestikku rohujuuretasandil tundva pärimusteadlase” ümber pulbitseb, „rahvaluulematerjali loomulikkust tundmisest” ja „loomulikuna tunnetamisest” (vastandina arusaamale konstrueeritusest, lk 9). Just taoline suhe ainestikuga on tema hinnangul Salvele iseloomulik.

Nii juhtubki, et artiklite lugeja satub otsekui mitmesuguste päritoluliinide,

mõjujoonte, hüpoteeside, pärimusmotiivide vaheliste seoste ning eritasandilise ainestiku esitlusele. Piltlikult öeldes osutub võimalikuks ühte aeda uurides kogu aeg üle aia kiigata, et korraga märkata sarnast ja erinevat võrreldes teistes kultuuripiirkondades või traditsioonikooslustes toimuvaga. Sõltuvalt igas konkreetse uurimuses (artiklis) püstitatud küsimustest ja oletustest võivad need uuritavad piirkonnad ja jälgitavad ainekorpused koondada kas üksikut uurimisaspekti või haarata ulatuslikumat ja folkloristikas ilmsesti olemuslikumat ja folkloristikas ilmsesti olemuslikumat teemat, mille analüüsi käsitlus kindlasti ei sulge, vaid vastupidi, lausa kutsub edasi viima. Väikeste vaatluste sekka kuuluvad ülevaated Mihkel Kolluka ja Paul Ariste tegevusest rahvaluulekogujatena: „Rahvaluulekoguja Mihkel Kolluk”, lk 28–41 (esmailmumine 1985) ja „Ühe noore rahvaluulekoguja jälgedes”, lk 42–50 (1988). Selgelt piiritletud aineala katavad tööd „Mõningaid tähelepanekuid tavanditoitidest”, lk 64–84 (2000), mis on ühtlasi folkloorse nähtuse kaardistamise uurimisinäiteks, ja „Oma nägu ja võõras võõp”, lk 285–309 (2004) Kraasna ja Leivu keelesaarte mõistatusete repertuaari kohta.

Suuremate – nii temaatiliselt kui ka levikult mitmekülgsemate – ainekogude uurimiseks on Salve võtnud need otsekui suurendusklaasi alla. Sel kombel esile tulevad üksikasjad saavad hoolikalt läbi kirjeldatud, pealegi on kõnealune materjal samas artiklis käepärast. Hästi iseloomulik on kristisalvelik retoorika, kuidas miski „on ilmne”, teine mõttekäik seevastu oletuse seisuses ning aeg-ajalt on asjade tegelik olukord „otse vastupidi”. Selgelt märgatav on hoidumine (lõpliku) tõe kuulutamisest: kohati satub hoiak, nagu oleks tegu vaid „üksikute lõpuni arendamata mõtete” esitusega (lk 244), peaaegu et vastuollu analüüsi põhjalikkusega. Esitatavad vaheküsimused viivad isegi peenstruktuuri tasandini, näiteks püüd tuvastada, kas teatud laul

Oskar Kallase kogumikus „Lutsi maa-rahvas” on itk või jätab pelgalt „itku-lähedase mulje” – artiklis „Hajamõtteid keelesaartest ja nende rahvalauludest”, lk 259 (2001). Seevastu „vepsa regivärsi mõistatus”, mida Salve ei taha siiski pidada „eesti folkloristika Sampo-mõistatuseks” (Mõtteid vepsa rahvalaulust, lk 354 (1997)), osutus nii suureks küsimuseks, et käivitas omal ajal ehk 1980.–1990. aastatel tulise diskussiooni Paul Alvre ja Ülo Tedre osavõtul. „Üleaedsetest” leiame Salve 1997. aastal Keeles ja Kirjanduses ilmunud artikli uustrüki, kus ta „vähenõudlike praktikumõtete” korras (lk 353) selgitab, kas vepslastel oli või ei olnud regilaulu.

Liivlaste kalendri käsitlustetsükkel kolme artikliga on pühendatud konkreetsetele üksikküsimustele, kuid avab enamatki, eksponeerides liivlastest rääkides võrdleva folkloristika vahenditega ühtlasi eesti, läti ja mõnes osas rootsi ning vene materjali. Sama lugu on uurimusega Kordost – nõiast ja/või prohvetist (lk 185–207 (1998)), mis pakub hea ülevaate rahvaprohvetluse kohta Eestis – lisaks ettekuulutustele leiame Seitsme Moosese raamatuga seonduvate kujutelmade tutvustuse. Meeleoluka pealkirjaga artikli „Oh mu hiusta ilusta. Uskumus, tavand, kujund”, lk 221–243 (1998) kompositsioon on analoogiline: uurimus keskendub juustele rahvaluules, ent juuste juurest jõuame koos Salvega paratamatult nime ja vabaduse tähenduse juurde, mis omakorda viib hoopis üldisemate küsimusteni naise rollist traditsioonilises kultuuris ning selle kajastumisest folklooris.

Erijuhtumit kujutab endast Salve kui folkloristi suhe vepsa rahvaluulega. Eesti kultuuriuurijad omandasid riigi taasiseseisvudes peaaegu sünkroonselt maailma folkloristikaga arusaama uurijasubjekti kohaloleku lubatavusest, et mitte ütelda loomulikkusest uuritavas töös. Kirglik avameelsus artiklis „Vepsa rahvaluule lummas” (lk 313–329 (1997))

on aga midagi täiesti eripärast: Salve tunnistab, kuidas välitöödel kuulnud jutustus kutsus esile lausa folkloristliku vapustuse (lk 320). Ühtlasi jutustab ta siin omaenda loo vepsa rahvaluulega kohtumisest: väikeste sündmuste järgnevus viis selleni, et uurimisaines otsekui kutsus uurija kohale. Kuid tegu pole ainult sissepühendamise jutustusega, siin leidub näiteks lühike õpetus intervjuude tegemiseks välitöödel (lk 315) ja tähtsusetu pole ka mõtteavaldus, mis toimib mingis mõttes võtmena Salve uurijahuvide mõistmisel. Nimelt tunnistab ta, et pole oma kogumistööd kuidagi žanriliselt piiranud, vaid kirjutanud üles ja lindistanud nii laule kui ka jutte, nii itke kui ka kombestikukirjeldusi, nii vana-sõnu kui ka mõistatusi. Kes on kuulanud tema teadusettekandeid ning lugenud avaldatud töid, on kindlasti märganud suutlikkust haarata rahvaluulepala iseloomustamisel seostuvaid žanrilisi siirdeid. Tegu on viljaka uurimisprotseduuriga. Nii ei tule uuritav fenomen esile mitte eraldiseisva, kusagilt väljarebitud üksusena, vaid rahvaluuleprotsessi orgaanilise liikmena.

Lisaks väikestele vaatlustele ja suuremate ainekogude uurimustele leidub „Üleaedsetes” paar ülisuure haardega artiklit, mis on pühendatud levikugeograafiate ja kultuurikontaktide lahtihaarutamisele. Protseduuri sisuks on tuvastada jututüüpe ja motiive, mis on „teadaolevalt tuntud nii läänemeresoomlastel kui ka põhja- ja idapoolsetel sugulasrahvastel”, kusjuures neile on võimalik „avastada vasteid ka teistel Siberi rahvastel ja koguni Põhja-Ameerika põlisasukate traditsioonis” (Etnilise ajaloo kajastusi eesti muinasjuturepertuaaris, lk 421–447 (2006); tsiteeritud lk 423). Et seda teha, peab olema Juri Berezkin või ... Kristi Salve.

Võimendamist väärivad seisukohad, mida Salve rõhutab küll konkreetse uurimuses, ent mida tasub silmas pida igapäevases folkloristitöös: motiivide,

detailide, tegelaste kindlaksmääramine nõuab paljude repertuaaride tundmist, paljude jututüüpide monograafilist läbiuuritust (lk 425), nii nagu vanemate, ühtlasi sügavamate ja keerulisemate suhtetüüpide üle arutlemine eeldab uuritava pärimuse kõigi žanride tundmist (lk 472).

Toimetaja Madis Arukask tunnistab, et artiklite väljavalimine kogumikku oli kompromiss, mistõttu tuli välja jätta huvitavat ja kõnekat (lk 12). Näiteks puudub kassi-artikkel, kuigi heaoluühiskonna tingimustes, mil lemmiklooma-

dele nii palju tähelepanu osaks saab, on sellest natuke kahju. Tõsi küll, artikkel „Kassi helge kuju eesti rahvapärimeses” (ilmunud ajakirjas Mäetagused nr 35, 2007) käsitleb kassiga seotud uskumusi just külaühiskonnas. Paigutagem see virtuaalselt rubriiki „Koduülest ja karitänavalt”.

Jääb üle tõdeda, et Kristi Salve artiklite kogumik on kasulik ja huvitav lugemine neile, kes kas juba on sattunud rahvaluule lumma või kohe satuvad.

MARE KALDA